

Portretul unui filolog bucureștean: Ion Gheție (1930-2004)

Aura Mocanu

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Abstract: Ion Gheție is one of the most valuable Romanian philologists from the second part of the twentieth century. I intended to present the most important biographical data as well as a synthetic approach of his major papers, marking out the theories which revealed Ion Gheție as one of the most representative personalities of the modern Romanian culture.

Keywords: Ion Gheție, philology, literary language, historical dialectology, literary language variants, the unification of Romanian literary language.

1. Undeva, prin Ardeal, la început de secol XX

Rădăcinile familiei Gheție sunt adânc înfipte în solul Transilvaniei de nord. Familia are o vechime considerabilă pentru că strămoșii ei sunt atestați în documentele secolului al XVI-lea. Vechea familie fusese „[...] înobilată de Cristophor Báthory la 19 noiembrie 1578, [și] dădea trei ani mai târziu un vremelnice guvernator al Transilvaniei, pe Ioannis Getzi, iar mai apoi, începând cu deceniul al șaptelea al secolului Școlii Ardelene, un lung șir de clerici, protopopi și asesori consistoriali greco-catolici, profesori de limbi clasice, medici” (Barbu 2004: 309). Tradiția preoțească s-a păstrat în familia Gheție, până aproape de secolul al XX-lea. Bunicul filologului, din partea mamei, Aurel Hulea, fusese preot greco-catolic în satul Galda de Jos din Munții Apuseni, iar bunicul din partea tatălui, Alexandru Gheție, a fost vicar episcopesc și profesor la Seminarul greco-catolic de la Gherla. Era un bun cunoscător al limbii latine. Acesta a avut patru copii: o fată și trei băieți care au studiat în străinătate, la Viena și la Budapesta. Tatăl filologului, Victor Gheție, făcuse inițial Seminarul teologic. A renunțat și a studiat dreptul la Budapesta. Era doctor în drept și director de bancă, iar mama, Elena Hulea, casnică, era o fire sensibilă, foarte aspră, în raport cu copiii, dar dreaptă. Familia Victor și Elena Gheție a avut patru copii: Ion, Victor, Alexandru și Elena.¹ Ion este primul copil al familiei și s-a născut la 21 noiembrie 1930 la Șimleul Silvaniei, județul Sălaj. De la tatăl său moștenise „pasiunea pentru judecata clară, de o puritate geometrică, prudența argumentației și spiritul critic, iar de la mama sa, o sensibilitatea

¹ Aceste informații le-am primit de la doamna Mirela Theodorescu, soția filologului bucureștean, Ion Gheție.

neobișnuită” (Barbu 2004: 309). Copilul Ion a primit o educație riguroasă „potrivită structurii sale temperamentale și înclinațiilor excepționale ce s-au vădit de-a lungul anilor” (Pamfil 2004-2006: 329).

Copilăria, și fericită, dar și zbuciumată, și-o petrece atât la Șimleu, cât și la Arad, unde familia a fost expulzată, în 1940, în urma cedării Transilvaniei de nord, după Tratatul de la Viena. În aceste condiții, deși începuse clasele primare în 1937, în orașul natal, studiile elementare au fost încheiate în 1941, la Arad. În același an, a intrat în clasa întâi a liceului „Moise Nicoară” din Arad, și a terminat clasa a patra în 1945. Tot în 1945, familia Gheție s-a întors în Șimleul Silvaniei. Odată întors acasă urmează cursurile liceului „Simion Bărnuțiu” până în 1948. În acest an, părăsește definitiv localitatea natală, stabilindu-se în Cluj, unde termină studiile la liceul „Gheorghe Barițiu”, în 1949.²

2. Perioada studiilor universitare

După ce termină studiile liceale, se înscrie la Facultatea de Filologie a Universității „Victor Babeș” din Cluj. Inițial, studentul Gheție era interesat de literatură, dar la Cluj avea profesori foarte buni de lingvistică, iar unii erau foști colaboratori ai lui Sextil Pușcariu. Cei mai cunoscuți din domeniul lingvisticii erau: Emil Petrovici și I. Pătruț (Filologie slavă), Ștefan Pașca (Gramatică istorică și Istoria limbii române literare), Romulus Todoran (Dialectologie), Liviu Onu (Limba română contemporană și Curs special de limbă), Henri Jacquier (Filologie romanică). Ion Gheție avea o pregătire bună la latină, pe care a perfecționat-o în facultate, cu profesorul Teodor Naum. În această perioadă îi mai are ca profesori pe Dumitru Popovici (Literatură română modernă) și Dimitrie Macrea (Gramatică istorică, Limba română contemporană și Limba română modernă) „primul i-a transmis gustul pentru cercetarea și receptarea literaturii, cel de-al doilea i-a insuflat pasiunea pentru studiul istoriei limbii române și al istoriei literaturii române vechi” (Chivu 2004: 127). Deși nu-l interesa lingvistica, a avut o foarte bună pregătire în aceste domenii. A terminat facultatea, în 1953, ca șef de promoție. Tânărul absolvent a dat piept cu greutățile vieții. A urmat o perioadă destul de grea pentru Ion Gheție, pentru că a fost repartizat ca profesor într-o comună din Munții Apuseni, Ponoare. A renunțat la post și în perioada 1953-1955 a fost șomer în Cluj. Anul 1955 a marcat destinul viitorului om de știință: a părăsit Clujul și a început o nouă viață la București.

3. 1955 sau începutul activității științifice

Anul 1955 marchează începutul activității științifice a lui Ion Gheție. Profesorul său de la Cluj, Dimitrie Macrea, devenit director al Institutului de Lingvistică, a fost cel

² Pentru prezentarea acestei succinte biografii am consultat tabelul cronologic din volumul I al romanului *Birutorii* de Ion Gheție.

care l-a chemat la București. În urma unui concurs, a fost angajat „în acord” pe un post de cercetător. Inițial, a făcut parte din sectorul de Lexicografie, redactând fișe pentru dicționar. Apoi a lucrat la sectorul de Fonetică și Dialectologie și paralel la colectivul de Limbă literară înființat de Tudor Vianu. Cunoștințele solide de lingvistică pe care le dobândise la Cluj și faptul că fusese elevul unor magiștrii ca Romulus Todoran și Liviu Onu au însemnat pentru Ion Gheție un pașaport spre o strânsă colaborare cu Tudor Vianu (Sala 2000: 363). Sub conducerea lui Tudor Vianu „pe care l-a considerat marele lui dascăl și cu care a stabilit chiar o relație de prietenie” (Sala 2000: 363) a participat la înfăptuirea operelor *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* publicat în 1968 și *Bibliografia analitică a limbii române literare (1780-1866)* apărută în 1972. În urma acestei colaborări, Ion Gheție a devenit un apropiat al lui Tudor Vianu, iar în 1962 a fost numit secretar al colectivului de Limbă literară și stilistică. Anul 1966 i-a adus lui Ion Gheție titlul de doctor în filologie, obținut cu lucrarea *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*.

4. 1967-o nouă etapă în activitatea științifică

În 1967, a preluat conducerea colectivului de Limbă literară și filologie, devenit apoi sector, fiind succesorul lui Tudor Vianu. După ce a devenit șef al sectorului, Ion Gheție și-a alcătuit, în primul rând, echipa de colaboratori. Aceștia erau: Alexandru Mareș, Gh. Chivu, Alexandra Moraru, Florentina Zgraon, Emanuela Buză și Mariana Costinescu. Ca șef al sectorului de Limbă literară și filologie, Ion Gheție s-a dovedit un foarte bun organizator: „Ca un bun gospodar din părțile Șimleului, oraș evocat cu nostalgie ori de câte ori vorbește despre copilăria lui, a început...cu începutul: [...] seminare colective, discuții săptămânale individuale cu cei nou-veniți, îndrumarea lecturilor, sugerarea unor teme de cercetare pentru articole sau cărți. Cea mai mare suferință a lui era nerespectarea termenilor la diverse lucrări (când acest lucru venea de la o persoană foarte apropiată suferința se transforma în durere, care îl făcea să privească la cer pentru a cere ajutorul ca situația să nu se mai repete). Obișnuia să spună «Ein Mann, ein Wort»” (Sala 2000: 363). În 1967, colectivul de Limbă literară și filologie avea două teme prioritare: originile scrisului în limba română și istoria limbii literare, astfel că toate eforturile lui Ion Gheție și ale echipei au fost îndreptate în această direcție. Au urmat ore în șir petrecute la masa de lucru și zile întregi de muncă. Deși, când a devenit șef al sectorului de Limbă literară și filologie, Ion Gheție avea ca temă prioritară și limba literară, interesul pentru acest concept a crescut după ce a apărut, în 1961, lucrarea lui Ion Coteanu *Româna literară și problemele ei principale*.

5. Limba română literară și „momentul 1750”

Teoriile lui Ion Gheție despre limba română literară au fost adunate în mai multe studii, iar cele mai importante sunt *Baza dialectală a limbii române literare* (1975), *Istoria limbii române literare. Privire sintetică* (1979), *Introducere în studiul limbii române literare*

(1982) și *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* (1997). În lucrarea din 1982, Ion Gheție a argumentat convingător că limba română literară s-a născut în secolul al XVI-lea, epocă din care datează primele texte românești. Această teorie este reluată în lucrarea din 1997: „Începuturile românei literare trebuie plasate în momentul în care limba română devine instrumentul de expresie a unei literaturi (folosim acest cuvânt într-o accepție foarte largă), altfel vorbind, în momentul în care se săvârșește prin limbă un act de cultură. Acest moment trebuie plasat în secolul al XVI-lea, epocă din care datează primele noastre texte literare, oricât de stângace și de greoaie ar fi, la început sub raportul limbii [...]. În ceea ce privește momentul încheierii procesului de constituire a limbii române literare, el trebuie situat în secolul nostru” (Gheție et alli 1997: 35). Ion Gheție a semnat teoria conform căreia limba română literară nu era unitară la începuturile ei, ci prezenta anumite diferențieri dialectale, pe care le-a numit *v a r i a n t e r e g i o n a l e* (Gheție 1975: 71). Aceste variante ale limbii române literare vechi erau: muntenească – sud - ardelenescă, nord - moldovenească, bănățeană - hunedoreană și nord ardelenescă. Dintre toate aceste variante literare s-a impus varianta muntenească la mijlocul secolului al XVIII-lea. Impunerea acesteia s-a datorat unor cauze sociale și culturale: în primul rând, naționalizarea serviciului divin, iar în al doilea rând, încetarea activității tipografiilor din Moldova și Transilvania, și intensificarea activității celor din București și Râmnicu-Vâlcea: „naționalizarea serviciului divin, petrecută la sfârșitul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale celui următor, a pus cu stringență, problema traducerii în românește a cărților de slujbă. Opera aceasta, de mare importanță, a fost dusă la capăt, în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, de Antim Ivireanul și, apoi, de Damaschin Râmnicăneanul. Scrise de munteni, cărțile traduse au îmbrăcat, firește, haină munteană. Intensa activitate tipografică desfășurată la București și Râmnic (în condițiile în care tipografia mitropoliei Ardealului nu mai lucra din 1702, iar cea din Iași se manifesta sporadic) a avut drept urmare o difuzare fără precedent a cărții bisericești muntene în toate provinciile românești, până în cele mai îndepărtate și ascunse locuri. Faptul s-a petrecut mai ales între anii 1720-1750 și a continuat și după această dată. În momentul când tipografiile din Iași și din Blaj își intensifică activitatea, în jurul anului 1750, ele sunt silite să reproducă cărțile muntenești care pătrunseseră de mai multă vreme în biserici” (Gheție 2000: 110). Această primă unificare a limbii române literare de la mijlocul secolului al XVIII-lea a fost concentrată în formula „momentul 1750”. Deci, pentru Ion Gheție prima unificare a limbii române literare a avut loc la mijlocul secolului al XVIII-lea și s-a realizat prin consens tacit, la nivelul tipăriturilor religioase. Limba română literară a cunoscut, în concepția filologului bucureștean, o a doua unificare, începând cu secolul al XIX-lea și continuând cu secolul următor grație lucrărilor normative ale Societății Academice Române.

6. Maramureșul-patria textelor rotacizante?

Textele vechi românești, așa numitele „texte rotacizante”, reprezintă pentru filologia românească o adevărată provocare. Încă de la descoperirea lor, teoriile emise au fost destul de variate, iar astăzi literatura de specialitate adună sute de pagini. Cele mai importante opinii despre cele mai vechi monumente de limbă română sunt prea cunoscute, ca să le mai amintim aici. De foarte multe ori, Maramureșul a fost considerat leagănul textelor rotacizante. Teoriile lui Ion Gheție, despre patria textelor rotacizante, sunt sensibil diferite de cele ale predecesorilor săi. Un prim studiu dedicat textelor rotacizante și originii lor este *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice* apărut în 1974. Teoria că textele rotacizante ar putea proveni și din ale regiuni ale Dacoromaniei, nu doar din Maramureș, este veche în concepția științifică a lui Ion Gheție, ea fiind tema câtorva articole mai vechi, dar a fost expusă, cu argumente convingătoare, în cartea amintită. În această lucrare, Ion Gheție avansează, cu prudență, ideea că textele rotacizante nu ar fi fost traduse în Maramureș, opinând că această idee a mai fost vehiculată în literatura de specialitate, dar „criticilor aduse localizării în Maramureș (și Transilvania vecină) nu li s-a acordat, în general, nici o atenție” (Gheție 1975: 55). Tot în acest studiu, autorul le reproșează cercetătorilor faptul că: „Majoritatea au localizat în bloc cele patru texte, deși ar fi fost mult mai indicat ca localizarea să se facă pentru fiecare în parte, întrucât concluziile la care ajungem pot fi, cel puțin teoretic, diferite, de la un caz la altul. Localizarea în bloc a fost acceptată pornindu-se de la considerentul că textele reflectă o realitatea lingvistică identică, că la baza lor ar sta același grai dacoromânesc” (Gheție 1975: 55). Concluzia autorului este că pentru o datare corectă trebuie să se cunoască realitățile lingvistice din secolul al XVI-lea, iar cercetătorii ar trebui să urmărească faptele lingvistice din secolul respectiv și nu fenomenele lingvistice din graiurile actuale.

Ion Gheție a reluat această teorie în lucrările *Originile scrisului în limba română* (1985) și *De când se scrie românește?* (2001). Cu aceste lucrări, filologul bucureștean a impus definitiv teoria conform căreia textele rotacizante provin din zona Banat-Hunedoara. Originea maramureșeană este considerată dogmă de către Ion Gheție, iar aceasta trebuie înlăturată din literatura de specialitate. Prin urmare, „Maramureșul devine un loc posibil, dar nu obligatoriu, unde s-a putut face traducerea textelor rotacizante” (Gheție 1975: 40). Toate cercetările efectuate de filologul bucureștean au îndreptat rezultatul pe făgașul originii bănățene-hunedorene a vechilor monumente de limbă română și la existența a două straturi de limbă: moldovenesc și bănățean-hunedorean. Astăzi se știe că cele patru texte rotacizante (*Codicele Voronețean*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirea Hurmuzachi*) sunt copii. Pierdute în timp, originalele nu au mai putut fi datate, iar toate încercările de stabilire a vechimii lor, fie sunt fanteziste, fie nu rezistă criticii. Ce se știe sigur este doar secolul în care au fost efectuate aceste traduceri: în secolul al XVI-lea, „[...] când traducerea celor mai numeroase scrieri religioase s-a datorat mișcării protestante. Inițiativele pornite din sânul acestei confesiuni religioase nu

pot fi trecute în seama unui curent extern, atâta timp cât traducerea sunt efectuate de români care îmbrățișează Reforma” (Gheție, Mareș 2001: 148).

7. Preocupări de dialectologie istorică

Ion Gheție a fost preocupat și de dialectologia istorică. În lucrările *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea* (1974, în colaborare), *Introducere în dialectologia istorică românească* (1994), *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea–al XVI-lea (până la 1521)* (2001) autorul prezintă evoluția dialectelor românești, în general, și a dialectului dacoromân, în special, de la origini până în epoca noastră. Prin aceste lucrări, reputatul filolog bucureștean aduce o contribuție reală în domeniul amintit. Studiul *Introducere în dialectologia istorică românească* este foarte important pentru literatura de specialitate, deoarece „cercetătorul român se pronunță pentru necesitatea reformării metodologiei de cercetare, printr-o mai mare implicare a filologiei în procesul de elaborare a datelor de studiat, precum și în cel de sinteză și interpretare a acestora” (Gafton 1995-1996: 120), iar „scopul lucrării pare a fi, printre altele, acela de a da un impuls călăuzitor tinerilor cercetători, care vor înțelege că istoricul limbii trebuie secondat de un competent filolog, care nu va avansa nici o ipoteză neconfirmată de fapte lingvistice relevante” (Gafton 1995-1996: 120-121). În lucrarea, *Introducere în dialectologia istorică românească*, savantul bucureștean a analizat un material de limbă din vechile regiuni istorice ale României: Țara Românească, Moldova, Transilvania și Banatul. Pe baza acestui material, autorul a evidențiat trăsăturile fonetice, morfologice și lexicale ale dialectului dacoromân. Lucrarea *Graiurile dacoromâne în secolele al XIII-lea–al XVI-lea (până la 1521)* completează informațiile despre graiurile dacoromâne. Lucrarea a fost anevois elaborată, pentru că „fiind unul dintre puținii lingviști care își fundamentează întotdeauna ipotezele, afirmațiile sau teoriile pe o solidă bază filologică, Ion Gheție s-a găsit de data aceasta în fața unui material documentar destul de «subțire»” (Munteanu 2002: 171). Articolele *Asupra repartiziunii dialectale a dacoromânei* (1969), *Repartiția graiurilor dacoromâne și o chestiune de principiu* (1970), *Diferențieri dialectale în româna primitivă* (1987), *Originea dialectelor dacoromâne* (1987), *Originea graiurilor dacoromâne* (1987) aduc noi teorii despre dialectele dacoromâne în cercetarea istoriei limbii române. În literatura de specialitate, se admite existența unui stadiu arhaic al limbii române. Cercetătorii plasează acest stadiu înaintea separării dialectelor (dacoromân, aromân, meglenoromân, istroromân). Trunchiul comun al acestor dialecte, a fost numit *română primitivă* (O. Densusianu), *străromână* (S. Pușcariu), *protoromână* (I. Coteanu). Pentru a denumi această realitate, Ion Gheție a preferat denumirea de *română primitivă*. Filologul bucureștean a susținut că româna primitivă s-a format într-un teritoriu care cuprindea provinciile Dacia, Pannonia Inferioară și cele două Moesii între secolul al VII-lea și secolul al XII-lea. Româna primitivă a fost influențată, în concepția dialectologului bucureștean, doar de limba slavă.

8. Diaconul Coresi-întemeietorul limbii române literare?

În 1994, a apărut lucrarea *Diaconul Coresi și izvănda scrisului în limba română*, în colaborare cu Alexandru Mareș. Lucrarea, fiind una descriptivă, își propune să stabilească rolul diaconului Coresi în cadrul literaturii și al culturii românești. Coresi a fost considerat de mulți cercetători întemeietorul limbii române literare, iar această idee apare și în manualele școlare. Or, din punctul de vedere al celor doi autori ai monografiei: „Meritul lui de frunte este acela de a fi înmănușat încercările predecesorilor și contemporanilor săi de întocmire a unei literaturi în limba națională. El îndeplinește deci rolul unui totalizator de eforturi și năzuințe, iar opera sa pe acela de sinteză a unor inițiative pornite din diverse regiuni ale teritoriului românesc” (Gheție 1994: 380). Monografia celor doi autori „confirmă opinia, devenită loc comun în filologia românească, după care diaconul Coresi nu a fost traducătorul, ci numai tipograful și, probabil, revizorul (diortositorul) lucrărilor încredințate spre publicare” (Minuț 1995-1996: 148). Lucrările *Diaconul Coresi și izvănda scrisului în limba română* și *Originile scrisului în limba română* sunt: „[...] opere de hotar în domeniile istoriei limbii și a filologiei române. Trăsătura definitorie a acestor lucrări constă și prin aceea că, după seria de studii premergătoare, autorii au sintetizat rezultatele dobândite în permanentă confruntare și dialog, folosindu-se nu numai de descoperirile oamenilor de știință români, ci și de roadele investigației străine, printre care un rol deloc negliabil a avut și are colaborarea cu cercetătorii maghiari și sași” (Demény 2006: 227).

9. Ion Gheție: editor de texte

Ion Gheție a realizat următoarele ediții de texte: *Manuscrisul de la Ieud* (1977), *Ion Budai Deleanu. Scrieri lingvistice* (1970), *Fragmentul Todorescu* (1982), *Psaltirea Hurmuzachi* (2005). Ultima ediție de text, apărută postum, a fost elaborată în colaborare cu Mirela Theodorescu. Edițiile de text, elaborate exemplar din toate punctele de vedere, sunt contribuții reale la cunoașterea celor mai vechi scrieri românești, uneori uitate în sertarele întunecate. În toate edițiile de texte, autorul nu avansează propriile teorii, fără a analiza literatura de specialitate. Ca de fiecare dată, opiniile sunt avansate cu prudență. Edițiile de text aduc informații noi, și completează în același timp lacunele existente în literatura de specialitate. De pildă, în ediția *Psaltirii Hurmuzachi* autorii aduc argumente solide în favoarea teoriei că *Psaltirea Hurmuzachi* nu este originalul, ci o copie. Omisiunile, prezența cuvintelor slave în traducerea românească, corecturile care apar în text și care provin de la copist, conduc la concluzia că: „*Psaltirea Hurmuzachi* nu este autograful traducătorului, ci o copie executată după o psaltire slavo-română de un scrib care proceda uneori la modificări ale textului român (prin confruntare cu versiunea originală sau apelând la altă traducere românească). E adevărat că în unele cazuri argumentele noastre nu exclud cu desăvârșire posibilitatea unei traduceri, ci o fac mult mai puțin probabilă.

Luete în ansamblu, probele noastre se întregesc reciproc și conduc indiscutabil la concluzia că *Psaltirea Hurmuzachi* e o copie” (Gheție, Teodorescu 2005: 19).

Contribuția lui Ion Gheție în domeniul filologiei și al culturii românești este foarte importantă pentru că el a inovat cercetarea științifică, iar „preluarea critică a tradiției îl conduce pe cercetătorul bucureștean, în mod firesc, la formularea a numeroase puncte de vedere noi, originale; astfel, el revizuieste conceptele fundamentale ale disciplinei – ce grație lui, în primul rând, s-a instituit ca atare –, creează o metodologie adecvată, coerentă și riguroasă, elimină prejudecățile, respinge demersurile cvasiștiințifice, reușind să realizeze, împreună cu colaboratorii săi, o operă care oferă astăzi adevărate modele de cercetare a limbii române literare” (Pamfil 2004-2006: 329).

10. Probleme de istorie literară

Deși numărul cărților de lingvistică și filologie este destul de mare, Ion Gheție s-a ocupat uneori și de probleme de istorie literară. Articolele *Prima piesă românească? Considerații asupra începuturilor dramaturgiei românești* (1960), *Damaschin al Râmnicului* (1964) și *Literatura religioasă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* (1964) sunt consacrate unor probleme de istorie literară. Ultimele două articole au fost scrise pentru *Istoria literaturii române*, apărută la București, în 1964. Primul articol amintit abordează ideea avansată de Șerban Cioculescu și anume că *Sfatul familii* e prima piesă românească. Începuturile dramaturgiei românești stau sub semnul întrebării, pentru că, după Șerban Cioculescu, și alți autori au folosit, în articolele lor, titlul de prima piesă românească. Este vorba de D. Ollanescu care a publicat în 1899 articolul *Cele mai vechi lucrări teatrale românești* și de V. A. Urechia, care a susținut în 1894 că prima piesă reprezentativă pentru genul dramatic din literatura română ar fi din 1819. La începutul secolului al XIX-lea, au existat în literatura română încercări de realizare a unor opere dramatice. C. Fața a scris în 1833 *Comodia vremii*, N. Dimachi și D. Beldiman au scris în 1806 *Comedie banului Costandin Canta ce-i zic Căbujan și Cavaler Cucoș*, iar „N. Bănescu a semnalat patru pamflete dramatice, datorate lui Iordache Golescu și menționate de Iorga încă în 1901: *Starea Țării Rumânești acum în zilele mării sale lui Ion Caragea Voievod pă vremea asidosiei...* (1818), *Barbul Văcărescul, vânzătorul țării* (1828), *Starea Țării românești pă vremea streinilor și a pământenilor și Mavrodiniada*” (Gheție 1960: 255). Concluzia lui Ion Gheție este că: „Piesele în discuție nu sunt scrieri dramatice în toată puterea cuvântului. Împărțirea lor în acte și scene e adesea haotică, acțiunea e plimbată în cadrul aceleiași scene în locuri deosebite, personajele apar din senin și dispar fără urme, ca niște fantome, intriga e de multe ori inexistentă, iar dimensiunile lucrărilor sunt cu totul reduse. Iată numai câteva caracteristici capabile să ne întărească impresia că producțiile acestea dramatice nu erau destinate reprezentării, ci mai degrabă circulației în manuscris. Ele năzuiau să iasă totuși la lumina rampei (dovadă reprezentarea a două dintre ele la teatrul de păpuși), dar faptul acesta nu scade prea mult din temeinicia afirmației noastre. Apariția unei dramaturgii originale, în adevărul înțeles al

termenului, era condiționată de crearea unui teatru românesc. Evenimentul acesta nu se va produce însă decât în deceniul al patrulea al secolului trecut, dacă oțitem unele încercări izolate anterioare” (Gheție 1960: 257).

Articolele, foarte bine documentate, rețin atenția printr-o prezentare clară și succintă. Articolul dedicat lui Damaschin al Râmnicului aduce o reală contribuție la cunoașterea unuia dintre învățații secolului al XVIII-lea. Damaschin a fost un harnic traducător și un tipograf al cărților bisericești. De asemenea, a fost preocupat și de învățământul românesc, stăruind pe lângă autoritățile austrice din Oltenia organizarea a două școli: una românească, iar alta latinească. În articolul dedicat literaturii religioase din secolul al XVIII-lea, se prezintă activitatea principalilor monahi din Moldova, evidențiind aportul acestora la dezvoltarea culturii românești. Fie că erau episcopi sau mitropoliți, aceștia au dus o vastă activitate de tipărire a cărților religioase. Este amintit, în primul rând, Chezarie care a tradus primele volume din *Mineiele*, moartea împiedicându-l să ducă la bun sfârșit ceea ce începuse. Opera lui a fost definitivată de Filaret care a tradus ultimele șase volume ale *Mineielor*. Un rol important în tipărirea cărților religioase l-a avut și mitropolitul Iacob Putneanul. În perioada 1750-1760, a tipărit la Iași: *Penticostarul* (1753), *Sinopsis adecă adunare a celor șapte taine* (1751), *Târnosanie* (1752), *Molitvenic* (1754), *Antologhion* (1755), *Liturghier* (1759) (Gheție 1964: 715). În secolul al XVIII-lea, cele mai importante focare de cultură din Țările Române au fost mănăstirile Putna și Neamț. Promotorul activității culturale de la mănăstirea Neamț a fost Paisie Velicikovski. Acesta a fost stareț al mănăstirii între anii 1775-1794. În această perioadă, Paisie s-a ocupat de traducerea cărților religioase, numărul lor crescând considerabil. Este amintit și Mihail Strelbițki cel care a avut o fructuoasă activitate de tipograf și gravor, în a două jumătate a secolului al XVIII-lea. În finalul articolului, autorul conchide: „[...] pentru literatura religioasă, secolul al XVIII-lea însemnează epoca de desăvârșire a traducerii cărților de ritual în românește. Cărțile mixte slavo-române devin din ce în ce mai rare, pentru a dispărea cu totul în jurul anului 1750. Răspândirea largă a tipăriturilor religioase, după această dată, nu a rămas fără rezultat asupra limbii literare. Într-o epocă de exagerată creștere a influenței neogrecești și turcești, cărțile religioase au răspândit o limbă ferită de împeștriri lexicale și relativ unitară” (Gheție 1964: 720).

11. Pagini de literatură

Pe lângă lingvistică și filologie română, un loc însemnat în activitatea lui Ion Gheție a revenit literaturii. Deși a scris un număr mare de lucrări literare, romane și proză scurtă, ele nu au fost publicate din diferite motive decât târziu. Lucrările sale literare s-au bucurat de o serie de recenzii, în general, elogioase. Paginile de literatură scrise de Ion Gheție sunt memorabile și cuprind personaje complexe în situații de viață autentice. Filologul, devenit scriitor, surprinde cu o finețe ieșită din comun trăirile și frământările personajelor sale. Acțiunea din majoritatea romanelor sale se desfășoară în zona Transilvaniei, provincia natală. *Drumul* (1983) este primul roman

care deschide galeria literaturii lui Ion Gheție. Au urmat altele, dintre care putem aminti: *Pomul vieții* (1986), *Alfa și omega* (1986), *S. O. S* (1991), *Skepsis* (1991), *O lume pentru fiecare*, 2 vol. (1992), *Agonia* (1997) ș.a. Trilogia *Sub calcâitul vremii* cuprinde operele *Taina tainelor* (2002), *Fruetul oprit* (2004) și *Nodul gordian*, (apărut postum, în 2005). Aceste volume sunt autobiografice. Viața proprie devine subiect de literatură. Din păcate, sunt și opere literare, care nu au văzut lumina zilei și au rămas în manuscris (*Facă-se voia mea!*, *Detenție perpetuă*, *Atentatul*, *Punct și de la capăt* etc.). Proza lui Ion Gheție dovedește că „literatura nu a fost [...] un capriciu, ci o meserie practică paralel cu aceea de lingvist. De altfel, subiectele, construcția, stilul cărților sale denotă un artist disciplinat, capabil să supună fantezia rigorilor prozei scurte. Paginile sunt dense, exprimarea limpede, concisă, acțiunea nu trenează” (Grăsoiu 2000: 4).

12. Anul 1989

Anul 1989, care a adus atât de multe schimbări în societatea românească, nu a adus nici o schimbare în mentalitatea omului Ion Gheție. El a rămas fidel propriilor sale principii și nu s-a abătut de la rigorile impuse încă de la începutul carierei. A scris în continuare articole de filologie și lingvistică, dar și un articol având ca temă catolicismul în conștiința românilor apărut în „*Verbum*”, 1991. În acest articol, autorul pleacă de la ideea „potrivit căreia poporul român și-a păstrat ființa națională de-a lungul evoluției sale, înainte de toate pentru că a îmbrățișat din cele mai vechi timpuri ortodoxia. Lipsiți de acest scut „românii ar fi trecut la catolicism și, mai devreme sau mai târziu, s-ar fi deznaționalizat, așa cum o dovedesc unele mărturii istorice” (Gheție 1991: 99), precizând că este vorba doar de românii din Banat și Transilvania. La jumătatea secolului al XVI-lea, românii catolici din Banat și Hunedoara îmbrățișează Reforma. Sub impulsul Reformei, bănățenii și hunedorenii au tipărit mai multe cărți religioase: un *Molitvenic*, o *Cazanie*, dar și *Palia* de la Orăștie din 1582. Cultura românească din Transilvania a cunoscut o perioadă de maximă înflorire în a două jumătate a secolului al XVIII-lea, odată cu Școala Ardeleană. Cărturari ca Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu au contribuit la formarea conștiinței moderne a românilor. Cele mai importante repere din bogata lor activitate au fost: „afirmarea drepturilor legitime, naționale și politice, ale românilor aflați sub dominația imperiului habsburgic și necesitatea ridicării spirituale a poporului român prin crearea unei culturi moderne” (Gheție 1991: 102). În încheiere, filologul bucureștean opinează că: „[...] unirea cu Roma a favorizat atât în secolul al XV-lea, cât și la cumpăna dintre veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, cunoașterea originii romane a poporului român și a descinderii limbii sale din latină. Acest fapt a generat după 1780 mișcarea de renaștere culturală și de consolidare a conștiinței naționale la români. Școala Ardeleană se află la izvoarele spiritualității românești moderne” (Gheție 1991: 104).

13. Ultima perioadă a vieții și răsplata pentru viața dedicată studiului

La vârsta de 70 de ani s-a retras din fruntea sectorului, pe care l-a slujit cu devotament mai mult de un sfert de secol, chiar dacă, între 1975 și 1989, din rațiuni economice, sectorul a fost condus administrativ de Mioara Avram. În 2001 a renunțat la șefia sectorului, iar succesorul său a fost Alexandru Mareș. Pentru activitatea depusă în perioada în care a fost în fruntea sectorului, i s-a acordat medalia „Meritul științific”. Această medalie a primit-o în 1975. Premiul „Timotei Cipariu” l-a primit de două ori: în 1966, pentru monografia *Opera lingvistică a lui Ion Budai Deleanu* și în 1968 pentru *Dicționarul limbii poetice a lui Mihai Eminescu*. În 2000, a primit medalia comemorativă „150 de ani de la nașterea lui Mihai Eminescu”. Pasionat de domeniul limbii literare, a rămas în cadrul sectorului, lucrând cu jumătate de normă până la sfârșitul vieții. Cariera din cadrul Institutului a avut și urcușuri, dar și coborâșuri, din motive politice. În 1960, se afla pe lista cu persoanele care urmau să fie înlăturate din funcții, din motive politice. A fost salvat de intervențiile profesorilor Ion Vianu, Iorgu Iordan și Al. Rosetti. Situația s-a repetat în 1976, dar intervențiile lui Ion Coteanu a împiedicat înlăturarea savantului Ion Gheție din Institut. În 1990, a fost promovată la gradul de cercetător științific principal I.

14. Amintiri despre Ion Gheție

La moartea savantului bucureștean, colegii și colaboratorii de la Institutul de filologie din București au scris câteva articole In memoriam, unde figura omului și savantului Ion Gheție este evocată cu mare drag. Toți au strâns în câteva zeci de pagini amintirile pe care le aveau cu marele om de știință Ion Gheție. Și din aceste pagini, cei ce nu l-au cunoscut, dar ar fi dorit, își pot forma o părere despre cel ce a fost Ion Gheție. Figură unică, dar, fără îndoială un intelectual, Ion Gheție a știut să se facă plăcut, fiind un „exemplu de dăruire și de perseverență, de corectitudine și de intransigență” (Chivu 2004: 128). Ion Gheție a fost „un om crescut în respectul principiilor, cu un dezvoltat simț al datoriei. Le-a cerut colaboratorilor să-i urmeze exemplul și a instaurat în cadrul Sectorului de limbă literară o disciplină, care, prin rigorile ei, ni se părea uneori exagerată. Cine nu l-a cunoscut îndeajuns de bine putea crede că era din naștere un om rece, calculat și disciplinat. În realitate, în adâncul sufletului Ion Gheție a fost un răzvrătit, un nonconformist, un temperament tumultuos. Printr-un efort deosebit de voință el s-a autodisciplinat și și-a impus un program de lucru pe care l-a urmat cu sfințenie” (Mareș 2004: 242). Părea un om venit din alt timp și altă istorie și toți apropiații știau că „Ion Gheție își dorise să fi trăit la sfârșitul veacului al XIX-lea, în *la belle Epoque* [...]. Cu tabieturile sale, cu programul de muncă pe care îl respecta cu sfințenie, cu fobiile și răsfăturile pe care noi i le respectăm cu sfințenie, Ion Gheție era, dacă se poate spune astfel, un «om de modă veche». Căci cum altfel apăreau valorile sale în lumea în care trăia, a cărei sufocantă urâțenie ne înconjură cu agresivitate pe toți? Ce însemnau

demnitatea și discreția lui? Incapacitatea lui de a negocia cu compromisul, cu impostura și mîzga intelectuală, cu lipsa de claritate, de ordine sau de punctualitate, cu ignoranța?” (Barbu 2006: 7). Avea o ușurință extraordinară de a scrie, totul fiind foarte bine organizat, atunci când se așeza la masa de scris. Petrecea ore în șir cu stiloul în mînă, fără să obosească. Nimic nu-i putea distra atenția în momentele acelea. Scrisul era pentru Ion Gheție „asceza lui zilnică și pariul lui cu posteritatea”(Barbu 2004: 312). Cercetarea era pentru Ion Gheție un mod de a trăi. Din acest motiv, a refuzat să predea la Universitatea din București, deși profesorul Brîncuș îi propusese acest lucru. După 1989, Ion Coteanu i-a propus să devină membru al Academiei. A refuzat, motivînd că nu se vede în prezența unor persoane cu mai puține merite științifice. Nu a fost om politic, refuzînd atît înainte, cît și după 1989 să intre în vreun partid. Nu a părăsit niciodată țara, dar a cunoscut-o foarte bine. Desi nu era iubitor de deplasare, nu-i displăcea să meargă la mănăstirile din nordul Moldovei: Secu, Agapia, Văratice, Sihăstria. Dintre orașe, Clujul a rămas localitatea preferată pentru că aici și-a petrecut o mare parte a vieții și acolo și-ar fi dorit să rămână, dacă viața și evenimentele din 1955, nu i-ar fi purtat pașii spre capitală.³

15. Cîteva concluzii

Ion Gheție este un savant, un om care s-a preocupat, de-a lungul vieții, de numeroase domenii de cercetare. Acestea au fost limba literară, dialectologia istorică și filologia română. Reputatul filolog bucureștean a adus contribuții importante în domeniile amintite. A făcut numeroase sondări în domeniul limbii, finalizate în teorii ample și bine documentate. A combătut în studiile sale clișeele și miturile existente în filologia românească folosind argumente solide, impunînd puncte de vedere noi, mai bine argumentate. Fire disciplinată, calculată, chiar scrupuloasă uneori, exemplu de demnitate și rigurozitate, cum îl descriu apropiații, Ion Gheție este considerat un deschizător de drumuri. Personalitate marcantă a culturii românești, lingvist, filolog, istoric literar, creator de literatură, om de știință, Ion Gheție s-a stins din viață în ziua de 19 mai 2004 lăsînd posterității o moștenire importantă: aproximativ 300 de lucrări.

După părerea noastră, filologul și lingvistul bucureștean, Ion Gheție își merită locul său de cinste în rîndul personalităților marcante ale culturii și filologiei românești din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Om cu o vastă cultură, intelectual de seamă, poliglot (vorbea foarte bine limba maghiară, dar și franceza, germana și rusa), reprezentant de seamă al școlii lingvistice bucureștene, amintirea lui Ion Gheție va dăinui în memoria colaboratorilor și a urmașilor săi prin numeroasele sale contribuții aduse în domeniul filologiei românești.

³ Aceste informații mi-au fost comunicate de doamna Mirela Theodorescu.

Bibliografie

- Barbu 2004a: Violeta Barbu, *In Memoriam – Ion Gheție*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. XXII, 2004, p. 309-312.
- Barbu 2006b: Violeta Barbu, *Fin de siècle*, în *Floarea Darurilor. In memoriam-Ion Gheție*, București, Editura Academiei, p. 7-8.
- Chivu 2004: Gh. Chivu, *Ion Gheție*, în „Limbă și literatură”, vol. III-IV, p. 127-128.
- Demény 2006: Lajos Demény, *Carte și țipar în cercetările maghiare*, în *Floarea darurilor*, București, Editura Academiei, p. 227-233.
- Gafton 1995-1996: Alexandru Gafton, recenzie la *Introducere în dialectologia istorică românească*, București, Editura Academiei, 1994, în AUI, secțiunea IIIe, lingvistică, tom XLI/XLII, p. 120-123.
- Gheție 1960a: Ion Gheție, *Prima piesă românească? Considerații asupra începuturilor dramaturgiei românești*, în „Studii și cercetări științifice”, (Iași), XI, p. 252-258.
- Gheție 1964b: Ion Gheție, *Literatura religioasă în a două jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Istoria literaturii române*, vol. II, București, 711-724.
- Gheție 1974c: Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei, 1974.
- Gheție 1975d: Ion Gheție, *Bașa dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei, 1975.
- Gheție 1991e: Ion Gheție, *Catolicismul și conștiința etnică a românilor*, în „Verbum”, II, nr. 1-6, p. 99-104.
- Gheție 1994f: Ion Gheție, *Diaconul Coresi și izbânda scrisului în limba română*, București, Editura Minerva, 1994.
- Gheție 2000g: Ion Gheție, *Secolul al XVIII-lea și unificarea limbii române literare*, în *Contribuții la istoria limbii române literare. Sfârșitul secolului al XVIII-lea (1688-1780)*, Editura Cladium, p. 91-111.
- Gheție et alii 1997: Ion Gheție (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei, 1997.
- Gheție, Mareș 2001: Ion Gheție, Alexandru Mareș, *De când se scrie românește?*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
- Gheție, Teodorescu 2005: Ion Gheție, Mirela Teodorescu, *Psaltirea Hurmuzachi*. Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție Ion Gheție și Mirela Teodorescu, vol. I, București, Editura Academiei, 2005.
- Grăsoiu, 2000: Liviu Grăsoiu, *O biografie*, în „Lucașul”, nr. 9, p. 4.
- Mareș 2004: Alexandru Mareș, *Ion Gheție (1930-2004)*, în „Limba română”, LIII, nr. 3-4, p. 241-243.
- Minuț 1995-1996: Ana Maria Minuț, recenzie la *Diaconul Coresi și izbânda scrisului în limba română*, București, Editura Minerva, București, 1994, în AUI, secțiunea IIIe, lingvistică, tom XLI/XLII, p. 148-149.
- Munteanu 2002: Eugen Munteanu, recenzie la Ion Gheție, *Grainurile dacoromâne în secolele al XIII-lea – al XVII-lea (până la 1521)*, București, Editura Academiei, 2000, în AUI, secțiunea IIIe, lingvistică, tom XLVIII, p. 171-172.
- Pamfil 2004-2006: Carmen-Gabriela Pamfil, *Ion Gheție-In memoriam*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, TXLIV-XLVI, p. 329-331.
- Sala 2000: Marius Sala, *Ion Gheție: un portret*, în „Limba română”, XLIX, nr. 3, p. 363-365.